

Hol tanult és mikor halt meg Szenci Molnár János? Könyvtörténeti adatok Szenci Molnár Albert legidősebb fiának életéhez. Szenci Molnár Albert és Kunigunda Ferinaria házasságából – a zsoldárfordító feljegyzése szerint – 1623-ig hat gyermek született: János Albert, Erzsébet, Mária Magdaléna, Pál, Erzsébet Kunigunda és Mária Erzsébet. Közülük három, Mária Magdaléna, Erzsébet Kunigunda és Mária Erzsébet kisgyermekként elhunyt. Azt nem tudjuk, hogy a házaspárnak született-e még gyermeke 1623 után, ám ennek valószínűsége kicsi, hiszen ekkor Albert 49, Kunigunda pedig 42 esztendő volt. A családhoz kell számolnunk továbbá a Kunigunda első házasságából származó három lányt, Magdalenát, Mariát és Julianét.¹

Kérdés, hogy a nevelt lányok közül hányan követték anyjukat 1624-ben Magyarországra, majd Erdélybe. Szenci Molnár biográfusai abban sem értenek egyet, hogy gyermekei közül hányan érték meg a felnőttkort. Debreceni Ember Pál szerint „két gyermekének [...] gyalázatra méltó árvaságot hagyott örökségül”.² Szathmári Pap Zsigmond (1837) szerint 1634-ben **hatan** éltek közülük: János, Márton, Pál és három lány.³ Herepei János a 20. századközepén már csak **háromról** tud: Jakab Elekre hivatkozva állítja, hogy Erzsébet 1630 körül Kolozsváron ment férjhez, Pál pedig 1634-ben ugyanott szegődött ötvösinasnak.⁴ Ha feltételezzük, hogy 1623 után nem volt gyermekáldás a családban, alighanem Herepeinek lehet igaza.

Meg is nyugodnánk ebben, ha Túri Tamás néhány hónappal ezelőtt nem publikálta volna Keserői Dajka János erdélyi püspök feleségének, Bédi Erzsébetnek 1627 novemberében, Kolozsváron tartózkodó férjéhez írott levelét. A levél utolsó két mondata értékes adalék Szenci Molnár Albert életéhez: „Albert uramnak meg mondhattya kegyelmed, hogy az ü kegyelme haza nepe eggessegeben vadnak, a kissebbik Leanis immar fen ballagh, az nagjobbikat ugian ugian leli az hideg.” A levél bemutatása során Túri elsősorban Keserői és Molnár kapcsolatára tér ki, illetve azt feltételezi, hogy a zsoldárfordító családja – eddigi ismereteinkkel ellentétben – nem 1629-ben, hanem már 1627-ben Erdélybe költözött.⁵ Figyelmét viszont elkerüli egy igen lényeges kérdés: Ki a Bédi Erzsébet levelében szereplő **két** leánygyermek? Ki a nagyobbik és ki a kisebbik lány? Két lehetséges megoldás kínálkozik: 1. 1623 után a Szenci Molnár családba újabb lánygyermek született, így Erzsébet a nagyobb, húga a kisebb lány. 2. A Kunigunda első házasságából származó három lány valamelyike még anyjával és nevelőapjával lakott, így ő lehet a nagyobbik, Erzsébet a kisebbik lány. Tény az, hogy a lányok elvesznek a történelem kódében.

Bővebb adatokkal csupán az elsőszülött fiúról, Jánosról (1612–1646?) rendelkezünk. Ő egyháztörténetünk igen érdekes, sőt rejtélyes személyisége. Életének első éveit édesapja naplója alapján pontosan rekonstruálhatjuk, viszont tulajdonképpeni működéséről nagyon keveset tudunk. A fellelhető életrajzi adatokat Herepei János szedte csokorba.⁶ Legutóbb Fejér Tamás közölte kivonatos életrajzát, új adatokkal egészítve ki a biográfiát.⁷

¹ *Szenci Molnár Albert naplója*. S. a. r.: SZABÓ András. Bp. 2003. Universitas Kiadó, 188.

² DEBRECENI EMBER PÁL: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*. Sárospatak, 2009. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 544.

³ SZATHMÁRI PAP ZSIGMOND: *Szenci Molnár Albert rövid életrajza*. = Erdélyi Prédikátori Tár (7.) 1837. xxxiii–xxxiv.

⁴ HEREPEI JÁNOS: *Szenci Molnár János*. In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I. Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében*. Bp.–Szeged, 1965. JATE, 425.

⁵ TÚRI TAMÁS: *Szenci Molnár Albert erdélyi tartózkodásához*. = *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* (30.) 2011. 463–469.

⁶ HEREPEI: *i. h.* 1965. (4. jegyzet) 424–433.

⁷ FEJÉR TAMÁS: *A fogarasi partikuláris iskola fejedelemség kori rektorai*. = Erdélyi Múzeum 2010. 3–4. sz. 112–113.

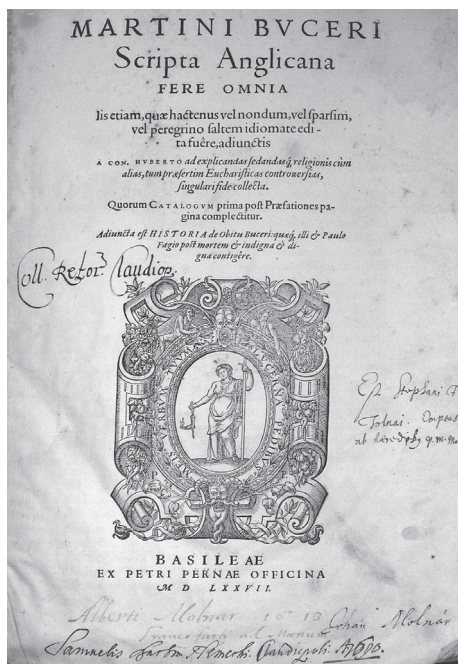
Molnár Jánosról tudjuk, hogy 1612-ben született Marburgban. Herepei feltételezi, hogy Kassán, Kolozsváron, majd Gyulafehérváron tanulhatott. 1638-ban Londonban aláírta a *Formula Sinceritatis*, majd 1638–1639-ben a leideni és a franeker-i akadémiákon peregrinált. Itthoni működéséről még kevesebbet tudunk. Fogarason volt rektor, talán Szászvároson is szolgált valamilyen minőségben. Petelei Husz István mintegy ötven évvel későbbi visszaemlékezése szerint⁸ innen került a kolozsvári szász református gyülekezet másodlelkési állásába. Herepei szerint utóbbi hivatalában, Kolozsváron hunyt el 1646-ban.

Könyvtörténeti kutatásaink során néhány olyan adat került felszínre, amely újabb mozaikkockákkal egészíti ki, illetve korrigálja ezt az igen hiányos biográfiát. Alapvető módszertani kérdés, hogy a felszínre került „Johannes Molnár” bejegyzések Szenci Molnár János kezétől származnak-e, vagy valamelyik másik – pl. Enyedi – Molnár Jánosétól.

Mindaddig egyetlen olyan bejegyzést ismerünk, amely egyértelműen Szenci Molnár Jánosé: Bucer *Scripta Anglicanájá*t⁹ Szenci Molnár Albert 1613-ban Majna-Frankfurtban vásárolta. A kötet következő bejegyzése – Johan. Molnar – egyértelműen Szenci Molnár Jánosé lehet (1. kép), hiszen a kötetet édesapjától örökölte. Következő tulajdonosa Tolnai F.

István kézdivásárhelyi, majd kolozsvári lelkipásztor és tanár volt, aki élete végén kolozs-kalotai esperes, majd 1665-ben a Kolozsvári Református Kollégium tanára, később ugyanitt lelkész és esperes lett.¹⁰ Ő saját kezűleg jegyezte be, hogy a kötetet Molnár [János] örökösaitől vásárolta (emptus ab haeredibus p[ost] m[ortem] Molnár). Ezen túl az ifjabb Molnár írásképe kísértetiesen hasonlít édesapjáéhoz. Minden, a továbbiakban közlendő bejegyzést ezzel vetettünk össze, és úgy ítéltük meg, hogy ugyanattól a kéztől származnak, tehát Szenci Molnár Jánosénak tekintjük őket.

Tanulmányainak helyét is könyvbejegyzések segítségével határozhatjuk meg közelebről. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában őrzik Kálvin *Institúciója* 1612-es, genfi kiadásának példányát, amelynek címlapján a következő tulajdonosbejegyzést olvashatjuk: „Sum Johannis Molnár

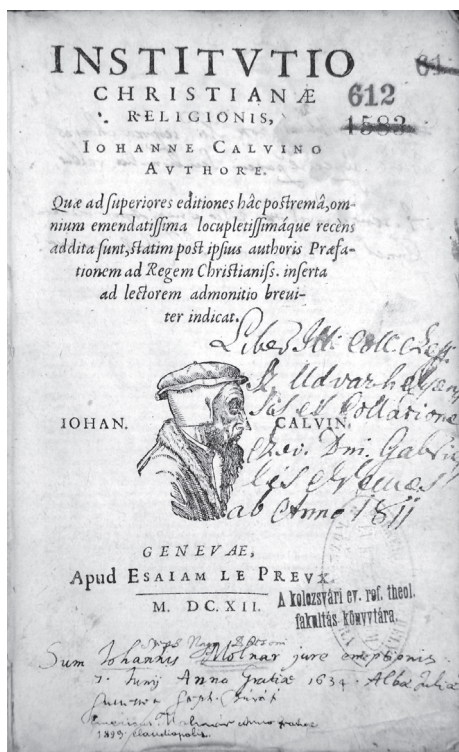

1. kép: Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János possessorbejegyzése Bucer *Scripta Anglicana* című művének címlapján.

⁸ Peteleinek „Az Reformata Szász Ecclesianak Orthodoxus Papjai, kik egynéhány Esztendőknék elfolyása alatt voltak és az Reformatus Magyar Püspöktől ordináltattak, kiket én tudok, ezek” kezdetű irata megjelenik a kolozsvári református egyházközség levéltárának (ma az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban) leltárkönyvében, de az 1960-as években már hiányzó iratként jelölték meg.

⁹ BUCER, Martin: *Scripta Anglicana*. Basel. 1577. (VD16 B 8924). A Kolozsvári Református Kollégium könyvtárában, a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának könyvtára kezelésében (a továbbiakban: KvRef) – R 83322

¹⁰ SZABÓ Miklós–TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 1992. JATE, 265–266.

2. kép: Szenci Molnár János 1634-ben Gyulafehérváron vásárolt *Institúciója*

könyvtárába, majd a 19. századlegvégén a kolozsvári teológiára.

Szenci Molnár János tanítói működésének állomásairól szintén a bejegyzések nyújtanak új információkat. Fejér Tamás – forrásai alapján – Szenci Molnár János fogarasi rektorságának kezdetét 1639-re teszi. Rektorságának végét viszont csak feltételesen datálja 1644-re, ugyanis ebben az évben tűnik fel a következő ismert iskolaigazgató, Lázári János.

jure emptionis 7. Junii Anno Gratiae 1634. Albae Juliae.”¹¹ (2. kép)

Herepei csupán feltételezi, hogy Szenci Molnár János Gyulafehérváron tanult, hiszen ebben az időben a Collegium Academicum volt a legrangosabb erdélyi tanintézet, és a peregrinusok többsége is az itteni diákok közül került ki. E bejegyzés most már bizonyossá teszi, hogy Szenci Molnár 1634-től valószínűleg 1637-ig, külföldi peregrinációja kezdetéig valóban a fejedelmi székváros iskolájába járt.

A kötet újabb kérdést is felvet. Tudjuk, hogy Szenci Molnár Albertet 1634. január 18-án temették.¹² Fia a szóban forgó kötetet tehát kb. öt hónappal apja halála után vásárolta. Az előbbieken említettük és a továbbiakban újabb bizonyítékokkal támasztjuk alá, hogy János megörökölte apja könyvtárának egyes köteteit. Az *Institúció* fordítójának fia miért vásárolt mégis *Institúció*t akkor, amikor apja könyvtárából megörökölhette volna azt?

A kötet 1664 után Csávási István későbbi nagymedvesi lelkipásztorhoz (1669–1678)¹³ került, tőle a század végén Bacsoni Nagy János dévai mesterhez (aki később ismeretlen helyen szolgált lelkipásztorként),¹⁴ majd Pávai Miklóshoz került, utóbbi 1738–1756 között a küküllői egyházmegye gyülekezeteit (Dányan, Magyardező, Marosugra) pásztorolta.¹⁵ Utolsó tulajdonosa Nemes Gábor marosvásárhelyi lelkipásztor (1752–1809) volt,¹⁶ tőle került a Székelyudvarhelyi Református Kollégium

¹¹ CALVINUS, Johannes: *Institutio religionis christianae*. Genf, 1612. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára, 612.

¹² HEREPEI János: *Szenci Molnár Albert halála ideje*. = In: *Adattár I. i. m.* (4. jegyzet) 37–45.

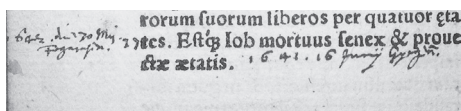
¹³ Csávási 1664-ben írta alá a nagyenyedi kollégium törvényeit; vö. JAKÓ Zsigmond–JUHÁSZ István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Bukarest, 1979. Kriterion Könyvkiadó, 97.

¹⁴ BUZOGÁNY Dezső–ŐSZ Sándor Előd: *A hunyad–zarándi református egyházközségek történeti katasztere*. 1. Kolozsvár, 2003. Erdélyi Református Egyházkerület, 419.

¹⁵ BUZOGÁNY Dezső–ŐSZ Sándor Előd–TÓTH Levente: *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye gyülekezeteinek történeti katasztere*. 1. Kolozsvár, 2009. Koinónia Kiadó, 404.

¹⁶ SZABÓ Miklós–SZÓGI László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Marosvásárhely, 1998. Mentor Kiadó, 344–345.

Szenci Molnár Albert Hódmezővásárhelyen őrzött *Biblia Tigurinájának*¹⁷ bejegyzése további információval gazdagítja fiának biográfiáját. A Zürichben megjelent latin nyelvű Biblia oldalain öt, az 1640-es években datált bejegyzést olvasunk, íráskéjük alapján minden bizonyon Szenci Molnár János kezétől származnak. Ezek közül három nem több az időpont egyszerű megjelölésénél: „die 21 9br 1640”;¹⁸ „die 21 9br 1640”;¹⁹ „Die 1 Julii 1640”.¹⁸ A 318-as fólió verzóján, Jób könyvének végén viszont két, helynévvel ellátott dátum olvasható: „1641. 16 Juny Gyergen” [?], „1642. die 30 Maj. Fogarasen”.¹⁹ (3. kép) Az utóbbi egyértelműen igazolja, hogy a könyv birtokosa 1642 derekán még Fogarason tartózkodott. Ez igazolja Fejér Tamás hipotézisét.

3. kép: Szenci Molnár János bejegyzései az apjától örökölt Biblia Tigurina-ban

Szenci Molnár János szászvárosi rektorsága viszont nem ennyire egyértelmű. Egyetlen szekundér forrás, Petelei Husz István kb. negyven évvel későbbi, elveszett *Memorialéja* utal rá.²⁰ A Szászvárosi Református Kollégium 1669-ben kezdődő diáknévsorának kiadása során²¹ alaposan átnéztük a fenntartó eklézsia és a kollégium Kolozsváron őrzött levéltárát, de nem találtunk Molnárra vonatkozó adatokat. Tény az, hogy az intézmény 1664-től kezdve ismert rektorai többnyire három-négy Enyeden (vagy 1671 után Gyulafehérváron) eltöltött tanulmányi év után foglalták el állásukat. A 17. századi tanítók közül két akadémitát találunk: Halicsi Mihály szászvárosi szolgálata után, 1674-ben ment külföldre, Nádudvari K. István viszont franekeri egyetemjárása (1687–1688) után irányította az iskolát.²²

Tudjuk, hogy I. Rákóczi György 1645-ben nagyobb összeggel támogatta a szászvárosi iskola tűzvézvési utáni újjáépítését, s 24 alumnust taníttatott saját költségén.²³ Nem kizárt, hogy maga gondoskodott megfelelő képzettségű mesterről is, és tudtával hívták meg Fogaras akadémita rektorát a tanintézet élére.

Szenci Molnár János halálának időpontja is sokáig bizonytalan volt. Herepei 1646-ra teszi, megállapítását sírkövének feliratára alapozva. A sírkövet az 1910-es években még maga Herepei is látta, de sem ő, sem Kelemen Lajos nem jegyezték le a feliratát. Kohn Hillel és Zsakó Gyula egyetemi hallgatók az Erdélyi Múzeum 1911-es számában viszont közölték a szöveget. Az 1920-as, 30-as években a házsongárdi temető régi sírköveinek feltérképezése során Herepei már nem találta a síremléket, így a feliratot Zsakó és Kohn közléséből vette át. Eszerint Szenci Molnár János 1646. július 25-én, életének huszonnyolcadik évében hunyt el.²⁴ A felirat hitelességével kapcsolatban már Herepeiben is megfogalmazódott több kérdés: Molnár Albert naplójából pontosan tudjuk, hogy János fia 1612. július 31-én született Marburgban. Ezek szerint 1646-ban 34 évesnek kellett lennie. A sírfelirat évszámai körül tehát gond van.

¹⁷ A kötetet Imre Mihály fedezte fel. Ő ismerteti részletesen: IMRE Mihály: *Molnár Albert Biblia Tigurinája*. In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 4. Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz*. Szerk.: CSANDA Sándor, KESERŰ Bálint. Szeged, 1978. JATE, 301–315.

¹⁸ *Biblia. Sacrosancta Testamenti Veteris et Novi [...] translata in sermonem Latinum*. Tiguri MDXLIIII [!] (VD16 B 2622) – a Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium könyvtára FO 147. 299v, 307r, 367r.

¹⁹ *Biblia i. m.* (18. jegyzet) 318v.

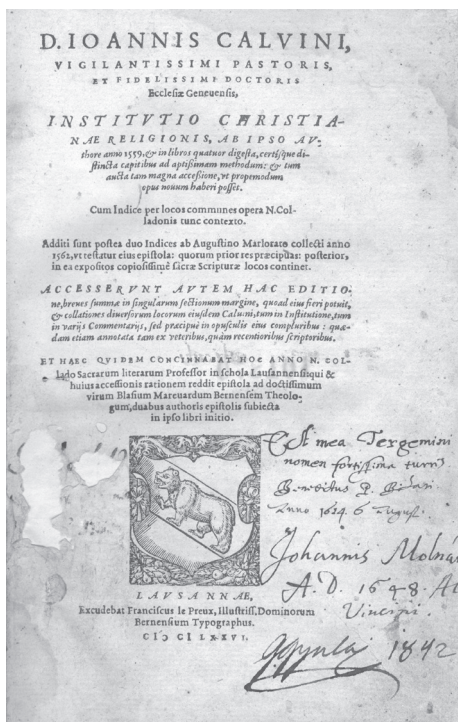
²⁰ HEREPEI: *i. h.* 1965. (4. jegyzet) 428.

²¹ ŐSZ Sándor Előd: *A Szászvárosi Református Kollégium diáksága 1669–1848*. Kolozsvár, 2006. Erdélyi Református Egyházkerület.

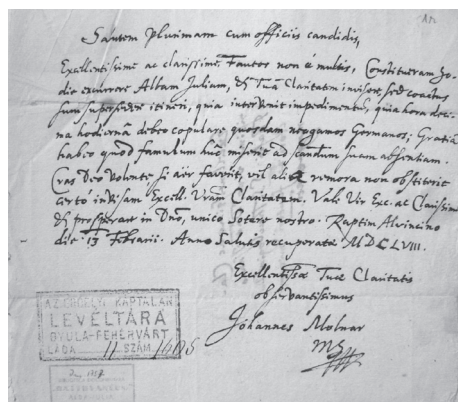
²² ŐSZ: *i. m.* (21. jegyzet) 20–21.

²³ Szabó Károly közli: NÁDUDVARI PÉTER: *A szászvárosi reformata eklézsia története a reformatiótól fogva 1726-ig*. = Erdélyi Protestáns Közlöny 1876. 21–22.

²⁴ HEREPEI János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Bp. 1988. Akadémiai Kiadó, 240–243.

4. kép: Szenci Molnár János 1648-ban Alvincen vásárolt *Institutio*ja

5. kép: Szenci Molnár János levele Basirius Izsákhoz, 1658

A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban találtuk azt az 1576-ban Lausanne-ban kiadott *Institúciót*, amelynek első ismert tulajdonosa Bihari P. Benedek kolozsvári iskolamester, aki 1624-ben vásárolta a kötetet. A kronológiai sorrendben következő tulajdonosbejegyzés: „Johannis Molnár A. D. 1648 Al-Vincini”²⁵ (4. kép) A tulajdonos kézírása megegyezik az előbbieken ismertett Johannes Molnáréval. Ez alapján megkockáztathatjuk a feltételezést: Szenci Molnár János nem halt meg 1646-ban.

Amikor ezt az adatot 2009-ben a Református Szemle hasábjain közöltük, nyitott kérdésként tettük fel, hogy mit keresett hősünk 1648-ban Alvincen. A kérdésre alighanem kimerítő választ ad az a levél, amelyet Fejér Tamás talált meg a gyulafehérvári Batthyaneumban, majd készségesen átengedett közlésre.²⁶ Segítségét ezúton is köszönjük.

A levél (5. kép) 1658. április 3-án kelt Alvincen, feladója bizonyos Johannes Molnár, akinek kézírása megegyezik a fent említett bejegyzésekével. Címzettje Basirius Izsák (Isaac Basire) (1607–1676) egykori durhami prebendárius, az angol király udvari papja, aki 1649-ben, a polgári forradalom idején menekült el Angliából Franciaországba, majd Konstantinápolyba. Itt találkozott Barsai Ákos portai követtel, aki felhívta rá II. Rákóczi György figyelmét. Így érkezett 1654. december végén Basirius Gyulafehérvárra, és 1658-ig a Collegium Academicumban tanított. 1658-tól különböző településeken húzta meg

²⁵ CALVINUS, Johannes: *Institutio religionis christianae*. Lausanne, 1576. Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár. 101870-es jelzet.

²⁶ A levél ma az erdélyi káptalan Gyulafehérváron, a Batthyaneumban őrzött levéltárában található: X. doboz nr. 33.

magát, majd Rákóczi halála után, 1661-ben tért vissza hazájába, ahol visszakapta eredeti tiszt-ségeit.²⁷

A levél regesztáját Beke Antal ismertette 1896-ban.²⁸ Beke közleményét valószínűleg ismerte Zoványi Jenő; ő a levél aláíróját Enyedi Molnár Jánossal azonosította.²⁹ Enyedi Molnár János³⁰ azonban ebben az időszakban nem lehetett alvinci lelkipásztor, hiszen Apáczai Csere János 1658-ban Enyedi M. János akadémiát járt gyalui lelkipásztortól kapott ajándékba Galenus-kötetet.³¹ Íme a levél:

Excellentissimo ac Clarissimo viro, D[omi]no Isaaco Basirio S[acro]S[anctae] Theologiae Doctori ac fautori meo magno etc.

Salutem plurimam cum officiis candidis,

Excellentissime ac clarissime Fautor non e multis, Constitueram hodie excurrere Albam Juliam, et Tuam claritatem invisere, sed coactus sum supersedere itineri, quia intervenit impedimentum, quia hora decima hodierna debeo copulare quosdam neogamos Germanos. Gratiam habeo quod famulum huc miserit ad s[uppl]eandum suam absentiam. Cras Deo volente, si aer faverit, vel alia remora non obstiterit, certo invisam Excell[entiam] V[est]ram Claritatem. Vale Vir Exc[ellentissime] ac Clarissime etc. prosperare in D[omi]no, unico Sotere nostro. Raptim Alvincino die 13. Februarii Anno Salutis recuperatae MDCLVIII.

Excellentiss[im]ae Tuae Claritatis observantissimus
Johannes Molnar mppia.

Fordítása így hangzik:

A kiváló és híres/nagytiszteletű férfúnak, Basirius Izsák úrnak, a legszentebb teológia doktorának, nagy pártfogómnak stb.

Tiszta szívből jövő üdvözetemet és alázatos szolgálatomat [ajánlom].

Kiváló és nagytiszteletű kivételes pártfogóm, elterveztem, hogy ma Gyulaféhevárra utazom, és nagytiszteletedet meglátogatom, de kénytelen voltam lemondani az utazásról, ugyanis akadály jött közbe, mert ma tíz óraker egy német jegyespárt kell összeeskütnem. Köszönöm, hogy ide küldte szolgálját, kimenteni Önt távolmaradása miatt.

Holnap, ha Isten is úgy akarja, és az időjárás is kedvez, vagy más akadály nem áll utamba, biztosan meglátogatom kiváló hírességedet/nagytiszteletedet. Isten veled, kiváló és tudós férfi, gyarapodj/légy szerencsés az Úrban, a mi egyetlen Megváltónkban.

Sietve [írtam] Alvincen február 13-án, a helyreállított üdvösség 1658-ik évében.

Kiváló hírességed alázatos szolgája
Molnár János sk.³²

²⁷ HERPEI János: *Részlet az 1658. évi tatár betöréskori helyzetképből. Basirius Izsák.* In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 2. Apácai és kortársai.* Szerk.: KESERŰ Bálint. Bp.–Szeged, 1966. JATE, 558–564.

²⁸ BEKE Antal: *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulaféhevárt.* 3. Bp. 1896. 1605. sz.

²⁹ ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Bp. 1977. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya, 171.

³⁰ Enyedi Molnár János biográfiáját l. részletesen: HERPEI János: *Ki volt az Apáczainak könyvet ajándékozó Enyedi M. János?* In: *Adattár 2. i. m.* (27. jegyzet) 547–549.

³¹ *Claudii Galeni opera omnia graeca.* Venetiis, 1525. KvRef – R 80037.

³² Ezúton köszönjük meg Buzogány Dezsőnek, hogy ellenőrizte fordításunkat.

A levélből egyértelműen kiderül, hogy Szenci Molnár János Alvincen lelkipásztori szolgálatot végzett. Szolgálatáról közelebbieket is elárul az idézett levél: német jegyespárt kellett összeesketnie. Tudjuk, hogy Kolozsváron a szász református eklézsia papja volt, amin nem kell meglepődnünk, hiszen anyanyelve – a szó szoros értelmében – német volt. Milyen németajkú közösséget kellett Alvincen pásztorolnia? A település lakosságának többsége a 14–15. században németül beszélt; az eklézsia 1590-ig a szászsebes–szeredahelyi káptalanhoz tartozott, és a 16. században még minden bizonnyal több papja (Egidius Pölner, Georg Berren, Matthaues Gemmeus) is német ajkú volt.³³ Elképzelhető, hogy a következő századközepén még egy kétnyelvű (német–magyar) közösségnek volt (egyik?) lelkipásztora Kunigunda Ferinari fia. Az egyházközség levéltárának legkorábbi iratai a 17. század legvégéről származnak, így azok nem igazítanak el a korábbi nyelvi állapotok tekintetében.

Bethlen Gábor 1622-ben anabaptista habánokat telepített Alvincre. Herepei János kutatásai igazolták, hogy a közösség tagjai – korábbi elképzelésekkel ellentétben – nem csehek, hanem németek voltak.³⁴ Elképzelhető, hogy a kevésbé toleráns Rákócziak ezek református hitre való áttérésével próbálkoztak, ezért küldték oda a németül és magyarul egyaránt beszélő Molnár Jánost. Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy a 17. századötvenes éveiben az anabaptista közösségnek saját papjai voltak.³⁵

A legkésőbbi, Molnár Jánosra vonatkozó adat szintén Basirius Izsákkal hozható kapcsolatba. Basirius 1661-ben II. Károly király és családja hívására visszatért Angliába, javainak egy része viszont Erdélyben maradt. Később több kísérletet is tett ezek visszaszerzésére, próbálkozásainak sikeréről azonban nem maradt ránk adat. Erdélyben maradt javairól 1661 után készült egy leltár; ennek egyik példánya a gyulafehérvári káptalan levéltárában, másik példánya Durhamben maradt fenn.³⁶ Ebben a jegyzékben saját ingóságai mellett záradékképpen azon könyveket sorolja fel, amelyeket kölcsönkért, ám hazatelepülésekor még nála voltak. Meghagyta, hogy szolgáltassák őket vissza tulajdonosaiknak. A záradék így hangzik: „Libri alieni meis conjuncti ex inscriptionibus comperti, ut reddantur suis possessoribus, religio mihi est. In primis clarissimo domino Joanni Molnaro codex unus in folio, continens varias propria manu Calvini et aliorum protoreformatorum exaratas.” (A sajátjaim közé került idegen könyveknek – amelyeket a bejegyzésekből lehet azonosítani – a tulajdonosokhoz való visszajuttatása az én kötelességem. Legelőször tudós Molnár János uramnak azt a főlíó nagyságú kódexét, amely Kálvinnak és más fő-reformátoroknak saját kézzel írott leveleit tartalmazza.)

A kérdéses főlíás minden bizonnyal azonos az ún. *Collectio Molnariával*, amely Szenci Molnár Albert diplomáit, a neki írott leveleket, illetve nagyjából egytucatnyi európai reformátor autográf leveleit tartalmazó, kb. 350 leveles gyűjtemény volt. Ez valószínűleg soha nem került vissza Molnár Jánoshoz, hiszen a 18. századközepén Bod Péter még a gyulafehérvári káptalan levéltárában tanulmányozta, 1837 körül pedig Szatmári Pap Zsigmond vízaknai lelkész tulajdonában volt. 1845-ben Kemény József a gyűjtemény újrakötött, átrendezett és csupán a Szenci Molnár Albert működéséhez köthető

³³ *Series plebanorum Capituli Cibiniensis*. In: KEMÉNY József: *Collectio minor manuscriptorum historicorum*. V. f. 73r, 83r–v. Ma a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtára kezelésében. Jelzett Ms KJ 10-11.

³⁴ HERPEI János: *Kik voltak az alvinczi újkeresztények?* In: *Adattár I. i. m.* (4. jegyzet) 341–343.

³⁵ HERPEI: *i. h.* 1965. (34. jegyzet) 347–348.

³⁶ Legelőször közölte NAGY Gyula: *Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli gyulafehérvári tanár könyvtárához*. = Magyar Könyvszemle (8.) 1883. 264–266. L. még: *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/3. Erdélyi Könyvesházak III.* Szerk.: MONOK István, NÉMETH Noémi, VARGA András. Szeged, 1994. Scriptum Kft. 186. A Durhamben őrzött példányról tudósít KROPF Lajos: *Basirius Izsák kéziratának történetéhez*. = Magyar Könyvszemle (11.) 1886. 68.

leveleket és diplomákat tartalmazó (reformátori levelektől megfosztott) részét a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának ajándékozta.³⁷

A bejegyzés Molnár Jánosról három fontos adatot rögzít:

1. Szenci Molnár Albert talán legbecsesebb kolligátumát fiára hagyta. Mindössze három kötetről, az előbb említett *Scripta Anglicanáról*, a *Biblia Tigurináról* és a *Collectio Molnarianáról* tudjuk vagy feltételezhetjük ezt.

2. Szenci Molnár János baráti kapcsolatot ápolhatott Basiriussal. Ez azért különös, mert az ifjú Molnár 1638-ban a *Formula Sinceritatis* londoni aláírásával csatlakozott a puritán elveket valló fiatal magyar akadémiták köréhez. (Egyébként édesapja utolsó éveiben a *Praxis Pietatis* fordításán dolgozott.) Basirius pedig köztudottan a puritanizmus megveszekedett ellenfele volt. Vagy Szenci Molnár teológiai látásmódja változott időközben, vagy a Basiriusról alkotott hagyományos képet kell felülvizsgálnunk.

3. Mivel a jegyzékben szereplő kolligátumot személyesen Molnár Jánosnak kellett visszaszolgáltatni, 1661-ben minden bizonnyal életben volt még. A Kohn–Zsakó-féle sírfelirathoz képest legalább 15 évvel tovább élt.

Véleményünk szerint Molnár János valamikor az 1660-as évek elején hunyt el, s könyvei a 60-as évek második felében kerültek újabb tulajdonosokhoz. 1634-ben szerzett *Institúciójának* következő tulajdonosa, Csávási István 1664-ben írta alá az enyedi kollégium törvényeit,³⁸ és valószínűleg tógátusként jutott a könyv birtokába. Bucer *Scripta Anglicanáját* Molnár János az édesapjától örökölte. Következő tulajdonosa, Tolnai F. István a Partiumban tanult, 1655–1662 között Németalföldön peregrinált, 1662-ben Kézdivásárhelyen lett lelkész, majd 1665-ben a Kolozsvári Református Kollégium tanára, később ugyanitt lelkész és esperes volt.³⁹ Saját kezűleg írta le, hogy a kötetet Molnár [János] örökösétől vásárolta (emptus ab haeredibus p[ost] m[ortem] Molnár). Tolnai valószínűleg Kolozsváron vásárolhatta a könyvet, ez pedig 1665 után történhetett.

Ha Molnár János mintegy 15 évvel később halt meg, mint ahogy eddig véltük, újabb kérdések vetődnek fel biográfiájával kapcsolatban. Ha már 1634-ben vásárolt *Institúciót*, miért kellett 1648-ban még egyet vásárolnia? 1661-ben már 49 éves, meglelt korú férfi volt, és valószínűleg családot is alapított. (A korban egyetlen ilyen korú nőtlen – és nem özvegy – erdélyi lelképásztorról sem tudunk.) Ha igen, akkor voltak-e utódai? Kik a Tolnai bejegyzésében szereplő örökösök?

A nyitott kérdések sora jelzi, hogy a kutatómunka során előkerült adatok számos további vizsgálódás számára is új irányvonalakat jelölnek ki: a könyvtárak 16–17. századi állományának alapos felmérése Szenci Molnár Albert és János újabb kötetait hozhatja felszínre, kiegészítheti az utóbbi biográfiáját. A legnagyobb kérdés viszont Szenci Molnár János szellemi profilja: vajon a magyar egyház- és művelődéstörténet egyik legjelentősebb alkotójának fia mit örökölt apja zsenialitásából?

ŐSZ SÁNDOR ELŐD

³⁷ A *Collectio Molnarianáról* részletesen két tanulmányban is szóltunk: Ősz Sándor Előd: *Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János Kálvin-kötetei, Kálvin levelei. Új adatok a zsolnárfordító és fia biográfiájához.* = Református Szemle (102.) 2009. 747–756; Ősz Sándor Előd: *Szenci Molnár Albert, Kálvin örökségének magyar ápolója.* In: *Fiatalkutatók és Doktoranduszok I. Nemzetközi Teológuskonferenciája.* Szerk.: SZÁVAY László, CSÜRÖS András Jakab, FARAGÓ Dávid. Bp. 2010. ELTE, 109–118.

³⁸ JAKÓ–JUHÁSZ: *i. m.* (13. jegyzet) 97.

³⁹ SZABÓ–TÖNK: *i. m.* (10. jegyzet) 265–266.